

Родина Могілянських і Музей українських старожитностей ім. В.В. Тарновського

Музей українських старожитностей ім. В.В.Тарновського, його цінні та рідкісні колекції викликали зацікавленість, інтерес у багатьох дослідників української історії та культури, музеєзнавців. Серед тих, хто вивчав музейні колекції, пропагував діяльність цього музейного закладу були й представники родини Могілянських.

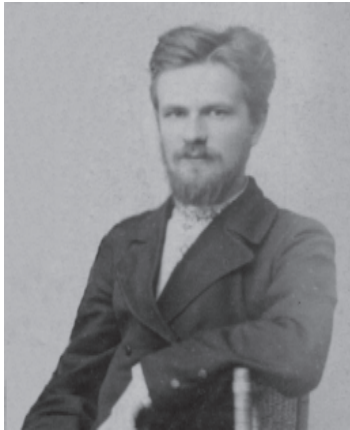
На початку 1915 р. вийшов з друку черговий номер (випуск III-IV за 1914р.) журналу “Живая старина”*, заснованого етнографічним відділенням Російського географічного товариства. В журналі в рубриці “Русские этнографические музеи и собрания” було вміщено статтю “Музей украинских древностей В.В.Тарновского Черниговского губернского земства”. Вона знайомила читачів з історією створення музейної колекції, її складом, а також вперше аналізувала діяльність музею з часу його відкриття у 1902 р., але більш докладно з 1910 по 1913 р. Наводились цифри – витрати земства на утримання музею, кількість відвідувачів. Стаття була надрукована на 14-ти сторінках, ілюстрована фотографіями, серед яких – фото засновника музею, музейної будівлі, фрагментів експозиції. Акцентувалась увага й на тому, “... как исполняет в условиях его современного положения Черниговский музей свою культурную задачу” та робився висновок – “значение Черниговского Музея В.В.Тарновского для лиц, интересующихся прошлым края или даже для желающих бегло ознакомиться с историей Малороссии и её деятелями, будет понято само собою”.¹

Музей відкривав нові горизонти і можливості для ґрунтовної наукової праці. “Отчет за 1911 год говорит нам, что в этом году для занятий Музей посетило 40 лиц, причем число их посещений равняется 226, т.е. более 5 посещений на каждое отдельное лицо. Лица, работавшие в музее, занимались копированием портретов, фотографированием портретов, рисунков и предметов, пользовались рукописями и библиотекой... В отчете 1912г. ... перечислен ряд лиц, занимавшихся в Музее; за 1913 год также упоминается о ряде работ,

произведенных в стенах Музея разными лицами. Очевидно, Музей удовлетворяет по мере возможности большой и насущной потребности.”² Прогнозувалось, що Музей не втратить свого значення і в майбутньому, навпаки, “сюда непременно придут за материалами и будущие историки и бытописатели – художники, этнографы и художники для собирания нужных им материалов и для разъяснения стоящих у них на очереди вопросов”.³

Автор статті – справжній фахівець музейної справи, працівник столичних музеїв, чернігівець Микола Михайлович Могілянський. Його батько – Михайло Якович, дійсний статський радник, останні роки життя (до 1894р.) товариш голови Чернігівського окружного суду. В родині Могілянських було шестеро дітей. Найобдарованіші серед них - два старших сина – Микола і Михайло. Імена обох ще повністю не повернуті із забуття.

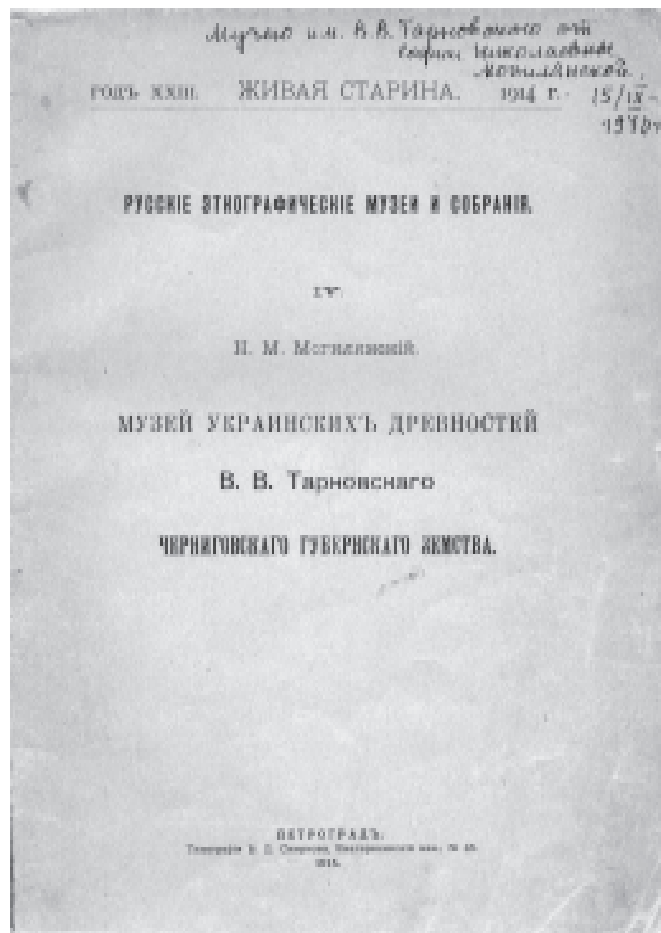
Михайло Могілянський.
Фото 1917 р.

Совета Министров”, - такий запис зробив він у своєму щоденнику.⁶ Останні роки Микола Михайлович жив в еміграції, спочатку в Парижі, згодом у Празі, де професорствував у Російському університеті.

В бібліотеці Чернігівського історичного музею ім. В. В.Тарновського зберігається стаття М.М.Могілянського з журналу “Живая старина”, що була видана окремою брошурою за розпорядженням Російського географічного товариства в 1915 р. Брошура - з дарчим написом доньки – Софії Миколаївни Могілянської, зробленим 15 вересня 1970 р. На жаль, інших матеріалів М.М.Могілянського в музеї не має.

Його брат – Михайло Михайлович Могілянський (1873-1942), також неординарна особистість. Юрист за фахом, громадський та земський діяч, літературознавець, перекладач, письменник, родоначальник літературної родини Могілянських. Постійний автор “Нового енциклопедичного словника” Брокгауза і Ефрона. Тут вміщено його статті про діячів української культури. Впродовж майже 10 років (1923-1933) очолював комісію для складання Біографічного словника діячів України при Українській Академії Наук.

Микола Михайлович Могілянський (1871–1933), професор - антрополог. Народився в Чернігові. Навчався в чернігівській гімназії та на природничому відділенні фізико-математичного факультету Санкт-Петербурзького університету. Вдосконалював свої знання в Парижі, в Антропологічному інституті. Повернувшись до Петербурга, працював зберігачем Музею антропології Академії Наук. З 1909р. завідував етнографічним відділенням імператорського музею ім. Олександра III, викладав у ряді столичних вузів.⁴ В 1916р. нагороджений орденом Почесного Легіону.⁵ Бурхливі події 1917 р. кардинально змінили сферу його діяльності. Він активно зайнявся політикою. У травні 1918 р. при гетьмані Скоропадському Миколу Могілянського призначено товаришем (заступником) державного секретаря. “... с половины мая до половины октября почти непрерывно просидел в заседаниях

На початку ХХ ст. Михайло Михайлович неодноразово працював над матеріалами, що зберігалися у відділі рукописів та в Шевченківському відділі музею ім.В.В.Тарновського. В листі до М.М.Коцюбинського від 5 липня 1910 р. він писав: “У меня опять будет продолжительная работа в музее Тарновского (я затеваю издание дневника Шевченко полностью)...”⁷ В 20-ті роки ХХ ст. Михайло Могилянський досліджував у музеї ім.В.В.Тарновського листи Винниченка, Стефаника, Лесі Українки, Єфремова, Олеся, Коцюбинського⁸.

Обидва Могилянські – і Микола, і Михайло добре знали І.Г.Рашевського, який з 1912 по 1921 рік працював директором Музею українських старожитностей ім.В.В.Тарновського. Свого часу їхні батьки підтримували дружні стосунки з Іваном Григоровичем. До речі, І.Г.Рашевський – автор некролога на смерть М.Я.Могилянського, надрукованого в “Черниговских губернских ведомостях” 1 вересня 1894 р.

Михайло Могилянський залишив цікаві спогади про І.Г.Рашевського. Ці спогади – лише невеличкий фрагмент мемуарів, що являють собою унікальні свідчення про чернігівців та події, що відбувалися в країні та на Чернігівщині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Мемуари М.М.Могилянського під назвою “Повесть о днях моей жизни” зберігаються в Москві, в Державному архіві літератури та мистецтва Російської Федерації. Вони й досі не опубліковані.

Михайло Могилянський пише про творчу натуру І.Г.Рашевського, його людські якості, здібності, але не забуває і про слабкості:

“И.Г.Рашевский, юрист по образованию и художник по специальности, ученик И.Е.Репина. В молодости не раз бывал за границей, имел личные связи с крупными революционерами, вращался в петербургских художественных и литературных кругах, в 80-х годах сотрудничал в “Северном Вестнике” по художественным вопросам, выставлялся на петербургских выставках, чаще всего на выставках общества петербургских художников. Богато одаренный, то что называется талантливая натура, играл на скрипке, виолончели и рояле, писал стихи, был недурным декламатором, интересным собеседником и неплохим оратором, но всюду дилетантизм клал не очень далекие границы его достижениям. Друг и покровитель всех обнаруживших какой-нибудь талант в любой области, приятель и сотрудник виднейших Черниговских общественных деятелей, имел обширные знакомства в демократических и даже революционных кругах, одновременно и сам (с нач. 90-х годов) крупный губернский чиновник, неперемный член губернского присутствия, поддерживал связи с верхами губернского Олимпа, не раз выступал там ходатаем за кого-либо из гонимых, защитником угнетенных и оскорбленных. Прекрасно знал местную общественную хронику, и я часто сожалею, что не записывал его увлекательных рассказов о прошлом Чернигова, уже тогда казавшемся мне очень далеким. ...Иван Григорьевич ... состоял и гласным городским и земским уездным и губернным, одно время был членом городской управы. Став по провинциальному масштабу крупным чиновником, тяготился своей ролью общественного деятеля, не раз создававшей ему фальшивое положение в условиях непримиримости начал бюрократических с общественными.

“В конце концов, как земский и городской гласный, я ни богу свечка, ни черту коцера и не стоит из-за выеденного яйца попадать в фальшивое положение”.

Но и в городе, и в земстве его ценили, как незаурядную культурную силу и друзья никогда не позволили ему уйти от общественной работы. ... умер летом 1921 года 74 лет от роду”.

Дещо несподівані свідчення щодо причин смерті І.Г.Рашевського наводить Михайло Могилянський. Вони доповнюють загальну картину життя цієї непересічної людини, характеризують його ставлення до себе, до оточуючих. “Заинтересованность в его скорейшей смерти проявила старческая чахотка, но впечатление получилось таким, что она если и не причем, то сама – производное от самогипноза. Еще ни в чем как - будто не проявлялся недуг, когда принято было решение – на зиму никаких заготовок (дров и т.п.) не делать. Когда кто-нибудь из приятелей пробовал образумить и напалал:

- Иван Григорьевич, что Вы себе думаете? Почему дров не запасааете?
- Мне они не нужны.
- Почему?
- Там, “где же несть печалей и въздыханий”, дрова не нужны.

Ладя (Лідія) Могілянська.
Фото 1917 р.

- Глупости Вы говорите, а что хуже – глупости делаете!
- Знаешь, в конце концов от всегда умного поведения устаешь и можно же себе позволить, наконец, малейшее удовольствие сделать глупость.

Уже больше полёживая, продал виолончель и на вырученные заказал дубовый гроб. Примеривал. Заставлял примеривать приходившего навестить приятеля:

- А ну, ложись, Фрегонт. Примерь! Хорошо, удобно?

С развитием болезни начал волноваться медленностью её темпов...

- Да куда Вы торопитесь, Иван Григорьевич?!

- Чудак! Куда торопитесь? Ведь зима надвигается, а у меня дров нет. Ни полена! Пора!

И самогипноз сделал свое дело: один из лучших представителей старого мира, в котором даже большие недостатки и грехи этого мира иногда претворялись в душевную красоту, до

осени 1921 года не дожил”.⁹

Деякою мірою з Музеєм українських старожитностей В.В.Тарновського пов’язане й ім’я старшої доньки Михайла Михайловича – Лідії. В 1919 р. вона працювала емісаром Чернігівського губвідділу народної освіти з охорони пам’яток мистецтва та старовини, збирала матеріали з етнографії для поповнення музейної колекції¹⁰.

Нині в Чернігівському історичному музеї ім. В.В.Тарновського зібрана цікава різнопланова колекція, присвячена родині Могілянських,¹¹ створений розділ експозиції, який розповідає про складні, часом трагічні долі її представників.

* “Живая старина” – журнал, який видавався відділенням етнографії Російського географічного товариства з 1890 по 1916 рік в Санкт-Петербурзі. Виходив 4 рази на рік. Журнал друкував дослідження і матеріали з фольклору та етнографії народів, що населяли Російську імперію, і частково зарубіжних народів.

¹ Могілянський Н.М. Музей українських древностей В.В.Тарновского Черниговского земства// Живая старина. – 1914.- IV. –Петроград, 1915.- С.405.

² Там само.-С.407.

³ Там само.-С.404.

⁴ Минувшее. – Т.14.- М., 1933. –С. 253.

⁵ Наулко В., Філіпова Ю. Нововідкриті сторінки історії українознавства. Листування Федора Вовка і Миколи Біляшівського//Народна творчість та етнографія. – 1997.-№4.- С.73.

⁶ Минувшее. – Т.14.- С. 257.

⁷ Чернігівський літературно – меморіальний музей-заповідник М.М.Коцюбинського.- інв.№А-2057.

⁸ Державний архів Чернігівської області (ДАЧО).- Ф. Р.593.-Оп.1.- Спр.1850.- Арк.8, 45.

⁹ Державний архів літератури і мистецтва Російської Федерації.-Ф.1267.-Оп.1.-Спр.1.-Арк.249,252.

¹⁰ ДАЧО.- Ф. Р.-593.-Оп.1.- Спр.54.- Арк.25; Спр.57.- Арк.6.

¹¹ Журавльова Т.П. Матеріали родини Могілянських у зібранні Чернігівського історичного музею ім.В.В.Тарновського//Скарбниця української культури: Матеріали ювілейної наукової конференції, присвяченої 100-річчю Чернігівського історичного музею ім.В.В.Тарновського.-Чернігів, 1996.-С.67-68.